

שלושים יום קודם החג

הרב אבישי נתן מייטליס שליט"א

א. הגמ' במסכת פסחים בדף ו. ובבכורות בדף נח. דרשה: 'שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלושים יום, רבן שמעון בן גמליאל אומר: שתי שבתות'. וכן נפסק כהלכה פסוקה בטש"ע בס' תכט סעי' א: 'שואלין בהלכות פסח קודם לפסח שלושים יום'.

אך הרמב"ם השמיט דין זה, כפי שהעירו הבית אברהם, מטשכנוב, חידושי פוסקים ס' תכט והאומר שכחה לר"י פיק אות נא. והדברים טעונים ביאור, על דבר מה השמיטה הרמב"ם.

ב. מקור הדין ששואלים ודורשים קודם הפסח, למדה הגמ' בפסחים שם ו: ממנהגו של משה רבנו: 'שהרי משה עומד בפסח ראשון ומזהיר על הפסח שני, שנאמר ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו, וכתוב ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם'. הנה משה רבנו בעת זמן הקרבת הפסח, ב"ד ניסן דורש את הלכות היום ואת הלכות פסח שני, שחל ב"ד אייר. ומכך למדו על משך הזמן הראוי להקדים את דרשת המועד.

מסתבר, שאם נדרש ממש רבנו לפרט את דיני פסח שני, משום שמהם למדים על דיני פסח ראשון – לא ניתן להוכיח מכך דבר. שכן היה צריך לפרט את דיני היום, פסח ראשון, שכתובים בפסח שני. ואין ראיה כי יש להורות דיני המועד שלושים יום קודם. על כורחך, שהבינה הגמ' שאין שלא למדים מהלכות פסח שני על הלכות פסח ראשון, ולהכי דרשו שיש לדרוש שלושים יום קודם המועד.

ג. הג"ר אלעזר קאליר בספרו אור חדש בפסחים שם הקשה כן, שהרי הגמ' בפסחים בדף פה: דנה בהלכות שבירת עצם בפסח, האם איסור זה נאמר גם בעצם שיש בה מוח, שהרי מחוייב לאכול את בשר הפסח ולא להותיר ממנו. ואדרבה, מדיני עשה של מצות אכילת הפסח 'ואכלו את הבשר בלילה הזה' דוחה לא תעשה של 'ועצם לא תשברו בו', יהא דין לשבור עצם שיש בו מוח. אמרה הגמ' שם שרק בשל הפסוק הנאמר בפסח שני במדבר ט, יב 'ועצם לא תשברו בו', למדו שאין לשבור עצם אף בזה שיש בו מוח (שכן כבר נאמר בפרשה זו: 'ככל חקת הפסח יעשו אותו', וידעו מכבר שהשוו את דיני פסח שני לפסח ראשון, כולל דין שבירת עצם).

ואם אכן נדרש משה רבנו להורות על פסח שני בכדי ללמד שאין לשבור עצם חרף דיני 'עשה דוחה לא תעשה', אף בפסח ראשון, לא ניתן ללמוד שיש לדרוש שלושים יום קודם המועד. וצ"ע רב.

ד. ויישב האור חדש שם עפ"י התוס' בפסחים בדף פה. בד"ה 'כשהוא', שהיכא שניתן לקיים הן את העשה והן את הלאו, יש לנהוג כן, ולא אמרינן שידחה העשה את האיסור. והלא ניתן לקיים את העשה של אכילת הפסח בלא לשבור את העצם, ע"י שריפת קצה העצם

ע"י גחלת ולנקבה (ולא נחשב בכך כשובר את העצם, שכן אמרה הברייתא שם ששריפת העצם לא כלולה באיסור שבירת העצם), ובאופן זה להוציא את המוח מהעצם ולאוכלו.

הנה, אם פסח הראשון במדבר, עת משה דיבר לעם, היה חל בליל שבת, לא יכלו לשרוף בשבת את העצם (אומנם יכלו מבעוד יום לשורפו, אך ייתכן וצריך מענה ללילה עצמו, לאלו שלא דאגו ושרפו וניקבו מבעוד יום, הגם שהגמ' הסתפקה באפשרות של מבעוד יום), והיו צריכים לשבור העצם מדיני עשה דדוחה לא תעשה בכדי לאכול את מוח העצם שכלול בכלל מצות 'אכלו את הפסח בלילה הזה'. ולהכי שפיר מזהירים משה על דיני פסח שני שמהם עולה, שאף בפסח ראשון לא ישברו עצם.

אך כיון דקי"ל במסכת שבת בדף פט: שערב פסח בהאי שתא חל בשבת, ושחיתת הפסח דחתה שבת, וליל הסדר נהג במוצאי שבת, שפיר יכלו ביו"ט שחל בחול לשרוף העצם ע"י גחל ולנקבה ולאכול את המוח, ויכלו לקיים את העשה ואת הלאו בלא לדחותו, ולא היה חשש שישברו עצם של הפסח. ומדוע דרש להם משה דיני פסח שני ואיסור שבירת עצם. וכיון שאין לדרשה זו צורך להורות דיני פסח ראשון, למדו מכך דין 'שלושים יום קודם החג'.

ה. יש לדון באפשרות לדרוש ש'עשה' ידחה 'לא תעשה' קודם מתן תורה. שהרי אם העשה דוחה מכח היותו מעל משקל רב יותר וגובר על ה'לא תעשה', אזי אף לפני מתן תורה ינהג כן וה'עשה' ידחה את הלאו. אך אם מדין הלכה למשה מסיני הוא, או דרשת פסוקים לימדה כלל זה, אזי קודם מתן תורה אין בכח ה'עשה' לדחות את הלאו.

הגמ' במסכת יומא בדף פה: בהביאה את דרכי התשובה על העובר על 'עשה' ו'לא תעשה', כתבה כך: 'תשובה מכפרת על עבירות קלות על עשה ועל לא תעשה. השתא על לא תעשה מכפרת, על עשה מיבעיא'. נמצא, שה'לא תעשה' חמור מהעשה. וכן עולה מהגמ' ביבמות בדף ז. שבארה שהעשה דוחה בין שיש ב'לא תעשה' כרת בין שיש בו רק מלקות רק מכח פסוק: 'אטו עשה דוחה את ל"ת, לאו לא תעשה חמור מיניה. וקאתי עשה ודחי ליה, מה לי חומרא זוטא, ומה לי חומרא רבה', קמ"ל קרא. ולא אמרה שהעשה 'חמור' יותר. למד מכך בחידושי הגרמ"ז לג"ר מנחם זעמבא בס"ט שקודם מתן תורה לא אמרינן ש'עשה דוחה לא תעשה'.

ו. התוס' בקידושין בדף לח. בד"ה אקרוי' כבר הניחו לנו יסוד בדרשת המידה 'עשה דוחה לא תעשה': 'דאין עשה דקודם הדבור דוחה ל"ת דאחר הדבור'.

מצות הפסח הראשונה ניתנה עוד בהיותנו במצרים. וזאת לדעת, שמצוה שהחלו לנהוג בה, ונצטוו בה קודם מתן תורה, יש לקיימה עפ"י גדריה לפני מתן תורה. כן השפת אמת במגילה בדף כ. בד"ה 'דכתיב' באר שכיון שנצטוו על המילה קודם מתן תורה אזי נשים חייבות בה, ולהכי

הצריכו פסוק 'אותו' למעט את הנשים ממילה: 'דהא קודם נתינת התורה... הי' החיוב גם על הנשים, א"כ מהיכי תיתי למפטרינהו. תו וצריך קרא דאותו'.

כן יש לראות בהנהגת קרבן הפסח, שמקיימים את הפסח שצוו במצרים קודם מתן תורה, ובכלל זאת נאסר עליהם לשבור עצם בעת אכילתם. ואזי אף הפסח הראשון במדבר, נהג באופן זה שלא היתה ה'א לשבור עצם בכדי לאכול מוח העצם, שכן הכלל ש'עשה דוחה לא תעשה', לא קיים (אומנם המנ"ח במצוה ב כתב לגבי בני קטורה שקיים הדין של 'עשה דוחה לא תעשה' במילה, אף שזו מצוה שאמרה עוד לפני הדיבור).

ז. נמצאנו למדים, שבעת פסח ראשון לא נהג דין 'עשה דוחה לא תעשה', ואזי וודאי לא היו שוברים עצם בכדי לאכול, ולא היה צריך לחדש לן פסוק נוסף מפסח שני לאסור שבירת עצם שיש בו מוח. ורק לקראת פסח שני שלא נהג קודם מתן תורה, וקיים בו דיני 'עשה דוחה לא תעשה' ומותר היה לשבר עצם, היה צריך בפסוק לחדש שלא לשבור עצם.

וכך יש להבין את ראית הגמ' על דין 'שלושים יום קדם החג'. שכן משה רבנו עומד בפסח ראשון, שאין בו היתר כלל לשבור עצם, ולא צריך דרשת הפסוק מפסח שני בכדי לאסור שבירת עצם, ומדוע דורש ב"ד בניסן על דין פסח שני. על כורחינו נועדה פרשה זו להורות על דין 'שלושים יום קודם החג'.

ח. יש בכך כדי ליישב את דברי תרגום יונתן בשמות יב, מו שבאר את האיסור לא לשבור עצם בפסח מצרים: 'וגרמא לא תתברין ביה בדיל למיכול מה דבגויה'. ומנ"ל לאסור שבירת עצם לצורך אכילת המוח, והלא נדרשו לכך ללימוד מפסח שני, והכיצד יודע לאסור זאת עוד בפסח שנעשה טרום יציאתם ממצרים.

ולדברים דלעיל יש לפרש כמין חומר. הלא קודם מתן תורה לא היה 'עשה דוחה לא תעשה', וכשנאסר שבירת עצם כלול בכך גם עצם שיש בה מוח בשר. רק לאחר מתן תורה כשיש אפשרות לשבור עצם לצורך עשה, היה צריך לפסוק לאסור זאת.

ט. אולם הרמב"ם סבר שמשקל ה'עשה' גדול יותר, ולהכי דוחה את הלאו כפי שנראה להלן, ולא נדרשים לגזירת הכתוב ולדרשה מסיני לכלל זה, ושפיר אמרין ש'עשה דוחה לא תעשה', אף קודם מתן תורה, והיו שוברים עצם לאכול את הפסח. ואזי דרושה הדרשה והפסוק מפסח שני להורות על איסור גורף שלא לשבור עצם. ונמצאנו, שאין לנו מקור לדרשה לדין 'שלושים יום קודם החג', שכן נועדה הפרשה להורת על איסור שבירת עצם שיש בו מוח אף בפסח ראשון.

המהר"ם בן חביב בתוספות יום הכפורים ביומא פג. למד מדברי הרמב"ם בהל' מאכלות אסורות פ"ד הטו-טז: 'מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו... הקל תחילה... נבלה וספיחי

שביעית...! ודייק בדבריו, שהעמיד דווקא איסור ספיחי שביעית ולא העמיד איסור שביעית מול נבילה, ותמה על כך: 'דברים תמוהים הם בעיני, דהרי נבלה בלאו ושביעית בעשה וטפי עדיף שנאכילו איסור עשה משנאכיל אותו איסור לאו'. והסיק מכך: 'ומכח קושיא זו צ"ל, דאיסור עשה הוא יותר חמור מאיסור לאו'.

ותמך יסודו זה מדברי הרמב"ן: 'ובינותי בספרים ומצאתי סעד לס' זו ממ"ש הרמב"ן בפרשת יתרו בענין זכור ושמור, דמ"ע גדולה ממל"ת, ולכך אמרו דאתי עשה ודחי ל"ת ומפני זה יהיה העונש במל"ת גדול ועושים בו דין כגון מלקות או מיתה ואין עונשין דין במ"ע כלל אלא במורדין כמו לולב וציצית איני עושה סוכה איני עושה שמכין אותו עד שיקבל עליו לעשות או שתצא נפשו עכ"ל'. וכן הוא לשון הרמב"ן בשמות כ, ח: 'ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה, כמו שהאבה גדולה מהיראה, כי המקיים ועושה בגופו ובמומו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו, ולכך אמרו דאתי עשה ודחי לא תעשה, ומפני זה יהיה העונש במצות לא תעשה גדול ועושיין בו דין כגון מלקות ומיתה, ואין עושיין בו דין במצות עשה כלל אלא במורדין'.

כן סבר בספר חרדים בהקדמה ובאר שמעלת ה'עשה' גבוהה מאוד ולכן דוחה 'לא תעשה', ולהכי לא פורש עונש המבטלה: 'למה לא נתפרשו עונשי מבטלי מצוה עשה, וזה דע כי אין כל עונשי גיהנם כדאי אצל השכר המזומן על מ"ע לעולם הבא כי טוב לו לאדם לקבל כל עונשי גיהנם ובלבד שלא יפסיד שכרו לעולם הבא. והראיה העצומה שאם לא היה עון בטול מצוה עשה חמור מן דין עונש לא תעשה, למה אתי עשה ודחי את ל"ת, וכי דבר שאין עונש בביטול עשייתו יהיה חמור לדחות דבר שיש בו עונש בעשייתו. אלא ע"כ אין הדבר כן. ועוד ראייה באבות תנן תורה ומעשים טובים כתריס בפני הפורעניות גלה לנו הסוד כי הם מגן לכל עונשי לא תעשה. ועוד ראייה שפרקליט אחד של מצות עשה דוחה כמה קטרוגים של לא תעשה שנאמר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף ובכלל דע כי לא יכול הפה להוציא עונש מבטל מצות עשה לכן לא נכתב ענשו והוא דומיא דעולם הבא עין לא ראתה'.

כן הבין המהר"ט אלגאזי בבכורות פ"ג אות מ והקשה סתירה בדברי הרמב"ם. שמצד אחד סבר שספק דאורייתא לקולא, ורק מדרבנן החמירו בו. ואילו בדין יולדת חייב הרמב"ם בהל' מחוסרי כפרה פ"ה ה"ז להביא קרבן גם על הספק. וחילק המהר"ט אלגאזי: 'דסברת הר"ם אינו אלא באיסורין, אבל במצות עשה אם נסתפק אם קיים המצוה או אם חייב לעשות המצוה מן התורה חייב מספק לקיים העשה, דכיון דעשה אלים מלאו דהא קי"ל דאתי עשה ודחי ל"ת, לענין ספק נמי אלים וחייב מספק'. הרי שמשקל העשה רב יותר, ולהכי יש לקיים את העשה במצב הספק.